https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37.02
УДК 32:338.24(477)

Владислав Пустовар,
докторант навчально-наукового інституту права та політології,
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-9790-0210; email: vvpustovar7@gmail.com

ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ УМОВ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ

У статті досліджено інституційні умови захисту економічних процесів із акцентом на визначенні ролі держави у формуванні ефективного інституційного середовища, спрямованого на забезпечення економічної безпеки. Здійснено комплексний аналіз теоретичних засад інституційного забезпечення економіки, розкрито сутність і структуру інституційних умов, а також охарактеризовано їхнє значення для сталого розвитку держави. Приділена увага інституційним механізмам протидії внутрішнім і зовнішнім економічним загрозам, зокрема в контексті глобалізаційних процесів і зростання фінансово-економічних ризиків. У процесі дослідження проаналізовано діючі інститути економічної безпеки України, їхню структуру, функції та ефективність. Встановлено, що ключовими проблемами у функціонуванні національних інститутів є недостатній рівень координації між державними органами, обмежена інституційна спроможність, низька ефективність правозастосування та наявність корупційних ризиків. Виокремлено роль державних інституцій у формуванні правового поля, підтриманні макроекономічної стабільності та забезпеченні прозорості економічних процесів. Визначено, що інституційна спроможність держави є критичним чинником у запобіганні економічним загрозам і формуванні стійкого інвестиційного клімату.

Дослідження також охоплює аналіз взаємозв'язку між інституційною спроможністю держави та її здатністю протидіяти економічним загрозам. Виявлено, що ефективні інститути сприяють мінімізації впливу кризових явищ, забезпечують стабільність фінансово-економічної системи та підвищують конкурентоспроможність національної економіки. Натомість слабкість інституційної структури призводить до правової невизначеності, посилення вразливості перед зовнішніми шоками та погіршення економічної стабільності. Зазначено, що забезпечення ефективного функціонування інститутів економічної безпеки вимагає не лише нормативно-правових реформ, а й посилення інституційної культури та вдосконалення управлінських механізмів. Результати дослідження дозволяють сформулювати обґрунтовані висновки щодо шляхів підвищення інституційної спроможності держави та ефективності інститутів економічної безпеки в Україні. Запропонований теоретичний та практичний аналіз може слугувати основою для подальших наукових досліджень і вироблення рекомендацій для державних органів щодо удосконалення інституційних механізмів забезпечення економічної стабільності й захисту національної економіки від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Ключові слова: *економічна політика, інституційні умови, економічна безпека, інституційна спроможність, державне регулювання, економічна стабільність.*

Вступ. У сучасних умовах глобалізації, посилення міжнародної конкуренції та зростання внутрішніх і зовнішніх загроз питання забезпечення економічної безпеки набуває особливої актуальності для кожної держави. Економічні процеси, що відбуваються у світовому господарстві, супроводжуються нестабільністю фінансових ринків, змінами в торговельних відносинах і посиленням технологічної конкуренції, що вимагає від країн розробки ефективних механізмів захисту національних економік.

У цьому контексті важливу роль відіграють інституційні умови, які визначають ефективність функціонування економічної системи та її здатність протистояти різноманітним викликам. Саме інститути економічної безпеки, як складові інституційної структури держави, формують основу для здійснення регулятивних заходів, спрямованих на мінімізацію ризиків, підтримання макроекономічної стабільності та забезпечення довгострокового розвитку.

Забезпечення ефективного функціонування інститутів економічної безпеки передбачає не лише наявність формальної нормативно-правової бази, а й їхню спроможність до оперативного реагування на загрози, координації дій між органами державної влади та реалізації комплексних заходів зі захисту економічних процесів.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі інституційного забезпечення економічної безпеки в умовах трансформаційних змін в Україні, що супроводжуються як внутрішніми викликами для економічної політики, так і зовнішніми загрозами для інституційної спроможності влади, зокрема внаслідок гібридної агресії та економічного тиску.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті проаналізовано низку наукових статей і публікацій на тему економічної безпеки, зокрема публікації М. Штань, Л. Жукової, В. Павлова, В. Борейка та В. Якубенка, а також низку нормативно-правових документів, що регламентують діяльність інститутів економічної безпеки України.

Метою статті є дослідження інституційних умов захисту економічних процесів України з акцентом на визначення ролі держави у формуванні та реалізації ефективної інституційної політики економічної безпеки. **Завдання** статті полягають у аналізі діючих інститутів економічної безпеки, дослідженні ролі державних інституцій у забезпеченні економічної стабільності, а також у вивченні взаємозв'язку між інституційною спроможністю держави та її здатністю ефективно протидіяти внутрішнім і зовнішнім економічним загрозам.

Методи дослідження. Ключовим методологічним інструментом став метод системного підходу, який дозволив розглядати інститути економічної безпеки не ізольовано, а як взаємопов'язані елементи цілісної соціально-економічної системи. Метод порівняльного аналізу застосовувався для зіставлення особливостей організаційної побудови та функціонування інститутів економічної безпеки в Україні.

Структурно-функціональний метод був використаний для дослідження внутрішньої побудови інститутів, аналізу їхніх функціональних обов'язків та механізмів взаємодії з іншими елементами державного управління. Метод аналізу та синтезу дозволив узагальнити наявні теоретичні та емпіричні підходи до проблеми, виокремити ключові фактори, що впливають на ефективність інституційної системи економічної безпеки, та сформувати цілісне бачення напрямів її удосконалення.

Результати та дискусії. Роль держави у забезпеченні захисту економічних процесів є ключовою, оскільки саме держава є основним гарантом дотримання інституційних умов. Державні інституції формують і підтримують правову інфраструктуру, що регулює економічну діяльність, забезпечують виконання контрактних зобов'язань, захищають права власності та підтримують високий рівень довіри до економічної системи. Крім того, держава виконує вирішальну функцію у боротьбі з корупцією, яка здатна руйнувати інституційні основи економічних процесів, а також у забезпеченні прозорості та підзвітності урядових структур. Сучасні економічні системи стикаються з численними викликами, які загрожують їхній стабільності та стійкості. Глобалізація, що сприяє швидкому поширенню економічних процесів і взаємозалежності між країнами, збільшує ризики, пов'язані з економічними кризами, фінансовими спекуляціями, нерівномірним розподілом ресурсів та іншими загрозами. Такі чинники, як політична нестабільність, корупція та слабкість правової системи, підривають інституційні засади, створюючи передумови для економічної невизначеності та зниження інвестиційної привабливості.

Як зазначає М. Штань, місце і роль держави в умовах сучасних трансформацій визначається перш за все тим, що держава розглядається як суб'єкт, який забезпечує організацію та функціонування всіх елементів національної соціально-економічної системи [2023]. У сучасних умовах глобалізації та зростаючої взаємозалежності національних економік актуалізується потреба у всебічному посиленні інституційних засад функціонування економічних систем, оскільки саме рівень ефективності інституційного середовища детермінує спроможність держави протидіяти зовнішнім економічним шокам, забезпечувати макроекономічну стабільність і сприяти сталому соціально-економічному розвитку. Зазначене інституційне забезпечення, будучи ключовим чинником формування

сприятливого інвестиційного клімату, є базовим елементом у процесі створення передумов для динамічного економічного зростання, гарантуючи належний захист прав власності, активізуючи інноваційну діяльність суб'єктів господарювання та зміцнюючи конкурентоспроможність національної економіки в умовах посилення міжнародної конкуренції. Таким чином, ефективність інституційних механізмів визначає не лише поточні показники економічної безпеки, але й забезпечує довгострокову стійкість розвитку в контексті глобальних трансформацій.

На думку В. Якубенко, інституціональна структура відіграє ключову роль у захисті прав власності – вона створює систему, яка гарантує власникам контроль та права на використання своїх активів; це стимулює інвестиції, розвиток підприємництва та інновації [2004]. Роль держави в цьому процесі є ключовою і визначальною, адже держава має забезпечувати ефективне функціонування інституцій, встановлюючи чіткі правила гри, контролюючи їх дотримання та вживаючи заходів для зміцнення правової бази. Вона також несе відповідальність за захист економічних процесів від негативних впливів, таких як корупція чи монополізація ринків, гарантуючи прозорість і підзвітність усіх учасників економічного процесу.

Як зазначають вчені, державне втручання та відповідний державний сектор в економічній системі існують з дуже давніх часів, що підкреслює важливість ролі держави у забезпеченні економічного розвитку суспільства [Жукова, 2018].

Інституційні умови є важливим аспектом функціонування економічних систем, оскільки вони забезпечують стабільність і передбачуваність економічних процесів. Термін «інституційні умови» охоплює сукупність правил, норм, процедур і механізмів, що регулюють взаємодію між економічними суб'єктами. Ці умови створюють основу для встановлення та підтримання економічного порядку, формуючи середовище, в якому економічні агенти можуть взаємодіяти на основі довіри, справедливості та ефективності.

З методологічної точки зору, класифікація інституційних умов є ключовим елементом у політологічному та міждисциплінарному аналізі економічних процесів, оскільки вона дозволяє комплексно оцінити характер взаємодії між політичними структурами та економічними агентами, виявити закономірності впливу інституцій на динаміку соціально-економічного розвитку та сформувати ефективні інструменти державної політики.

У цьому контексті загальновизнаною є класифікація інституцій на формальні та неформальні: перші охоплюють офіційно встановлені закони, правила та регламенти, що мають примусовий характер і забезпечують правову основу для функціонування економіки; другі – традиції, моральні норми, культурні практики й неформальні угоди, які хоч і не закріплені законодавчо, проте суттєво впливають на поведінку економічних агентів, сприяючи або, навпаки, перешкоджаючи ефективному функціонуванню інституційного середовища.

Як зазначають В. Павлов та В. Борейко, формальні інститути закріплені в законодавчих та інших нормативних актах і означають обов'язковість дотримання, що забезпечується системою державних органів, тоді як неформальні інститути охоплюють моральні правила поведінки, загальнолюдські цінності, культурні традиції господарювання нації [2009]. У контексті формування та підтримання інституційних умов функціонування економічної системи, роль юридичних інститутів набуває визначального значення, оскільки саме вони, як фундаментальні елементи правової інфраструктури держави, забезпечують ефективну реалізацію формально закріплених інституційних норм і правил, що регламентують взаємодію економічних суб'єктів. Юридичні інститути, представлені судовими органами, правоохоронними структурами та спеціалізованими державними регуляторами, виконують низку ключових функцій, серед яких слід виокремити забезпечення неухильного дотримання законодавства, оперативне та об'єктивне розв'язання правових конфліктів між учасниками

економічних відносин, а також утвердження принципів справедливості, правомірності й правопорядку в економічній сфері.

Здатність юридичних інститутів ефективно виконувати покладені на них функції безпосередньо пов'язана з рівнем їхньої інституційної спроможності та ступенем незалежності від впливу інших гілок державної влади. Це є критичним чинником у мінімізації правової невизначеності, формуванні довіри з боку внутрішніх і зовнішніх інвесторів, а також підвищенні загальної інвестиційної привабливості держави. Недосконаліть інституційних засад інвестування в Україні опосередковано відображається в рейтингах інвестиційного клімату, де країна поступається багатьом сусідам [*Інституційні засади розвитку інвестиційної діяльності у промисловості України*, 2014].

Відповідно, функціональна спроможність юридичних інститутів забезпечувати верховенство права та гарантованість виконання договірних зобов'язань слугує основою для стабільності правового середовища. Це є невід'ємною передумовою сталого соціально-економічного розвитку та інтеграції країни у глобальні економічні процеси.

Для ефективної реалізації завдань захисту економічних процесів необхідно забезпечити чітку координацію між різними інституціями, які відповідають за економічну безпеку. Таке співробітництво дозволяє уникати дублювання функцій, оперативно реагувати на сучасні виклики та формувати узгоджені стратегії. У цьому контексті особлива роль належить ключовим суб'єктам економічної безпеки, серед яких Президент України, Рада національної безпеки і оборони України (РНБО), Верховна Рада України, Комітет з питань економічного розвитку, Комітет з питань фінансів, податкової та митної політики, Комітет з питань бюджету, Комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки, Кабінет Міністрів України, Міністерство економіки України, Міністерство фінансів України, Національний банк України, Служба безпеки України, Бюро економічної безпеки України, Міністерство внутрішніх справ України, Державна податкова служба України, Державна митна служба України, Державна служба фінансового моніторингу України, Державна аудиторська служба України, Антимонопольний комітет України, Національне антикорупційне бюро України, Офіс Генерального прокурора, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

Президент України відіграє ключову роль у системі національної безпеки, є гарантом стабільності та економічної безпеки країни. Він здійснює координацію роботи всіх інституцій, задіяних у забезпеченні національної безпеки, виконує стратегічне планування державної політики в цій сфері. Важливим аспектом його діяльності є реалізація рішень Ради національної безпеки і оборони, які мають ключове значення для забезпечення стабільності в країні [Конституція України, 2020].

Рада національної безпеки і оборони України є ключовим координаційним органом у сфері національної безпеки, що виконує стратегічні функції із забезпечення економічної безпеки держави. Основними завданнями РНБО є аналіз та оцінка ризиків, які впливають на економічну стабільність, розробка стратегій і програм економічного захисту, таких як Стратегія економічної безпеки України, а також моніторинг виконання прийнятих рішень. РНБО уповноважена приймати обов'язкові до виконання рішення у цій сфері, які вводяться в дію указами Президента України [Про Раду національної безпеки і оборони України, 2023].

Верховна Рада України, виконуючи законодавчі функції, має визначальний вплив на формування правових основ економічної безпеки. Через законотворчу діяльність, Верховна Рада регулює економічні процеси, встановлює нормативну базу для запобігання монополізації ринків, сприяє розвитку конкуренції та здійснює контроль за виконанням урядових програм. Це відіграє критичну роль у забезпеченні макроекономічної стабільності та реалізації бюджетної політики [Конституція України, 2020].

Комітети Верховної Ради України виконують важливу роль у забезпеченні економічної безпеки шляхом законодавчого регулювання та моніторингу ключових процесів. Комітет з питань економічного розвитку опікується питаннями законодавства, спрямованого на

стимулювання економічної активності, підтримку підприємництва, реалізацію державних цільових програм і залучення інвестицій. Його діяльність спрямована на створення сприятливих умов для економічного зростання, що є основою економічної безпеки. Комітет з питань фінансів, податкової та митної політики розробляє законодавство для стабільності фінансової системи та державного бюджету. Комітет з питань бюджету контролює їх формування й виконання, забезпечуючи фінансову стійкість і реагування на економічні виклики. Комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки опікується законодавством у сфері безпеки, зокрема фінансуванням оборони, експортним контролем і протидією загрозам [Про комітети Верховної Ради України, 1996].

Кабінет Міністрів України, як вищий орган виконавчої влади, відповідальний за розробку та впровадження національних стратегій в галузі економіки. Уряд забезпечує координацію між міністерствами і відомствами для реалізації комплексних заходів, спрямованих на захист економічних інтересів держави, створення сприятливих умов для інвестування та підтримку стабільного економічного розвитку [Про Кабінет Міністрів України, 2016].

Міністерство економіки України виконує провідну роль у формуванні та реалізації державної економічної політики, спрямованої на забезпечення економічної стабільності та безпеки. Основними завданнями Міністерства економіки України є аналіз економічної ситуації, підготовка прогнозів, розробка програм розвитку та мінімізація економічних ризиків. Відповідно до Положення, міністерство здійснює моніторинг економічної безпеки, розробляє механізми управління ризиками та координує захист стратегічних галузей. Його діяльність спрямована на сталий розвиток, підвищення конкурентоспроможності та захист національних інтересів [Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, 2023].

Міністерство фінансів України виконує ключову роль у забезпеченні економічної безпеки держави через формування та реалізацію фінансової, бюджетної та боргової політики. Основні завдання Міністерства фінансів України охоплюють складання й контроль виконання державного бюджету, управління державним боргом і розробку механізмів ефективного використання бюджетних коштів. Згідно з Положенням, міністерство здійснює заходи для зміцнення фінансової стабільності, моніторинг економічних ризиків і контроль за цільовим використанням фінансових ресурсів. Його діяльність спрямована на підтримку економічної стабільності, фінансову прозорість і зміцнення інституцій у фінансовій сфері [Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України, 2023].

Національний банк України є центральним органом фінансової системи, відповідальним за забезпечення стабільності національної валюти та ефективного функціонування банківської системи, що є фундаментальними компонентами економічної безпеки. Основні завдання Національного банку України включають проведення монетарної політики, підтримку цінової стабільності, регулювання банківської діяльності та управління валютними резервами. Відповідно до Закону України «Про Національний банк України», НБУ здійснює контроль за фінансовими установами та впроваджує інструменти монетарної політики для мінімізації економічних ризиків і підтримки макроекономічної стабільності. Його діяльність впливає на фінансову стійкість держави, запобігання кризам і збереження довіри до фінансової системи [Про Національний банк України, 2025].

Служба безпеки України виконує важливу роль у забезпеченні економічної безпеки держави через діяльність спеціалізованих підрозділів, які займаються виявленням та нейтралізацією загроз державним економічним інтересам. Основні завдання Служби безпеки України включають протидію корупції, незаконному обігу державних ресурсів, фінансовим махінаціям та загрозам економічній стабільності. Відповідно до Закону України "Про Службу безпеки України", СБУ уповноважена здійснювати контррозвідувальну діяльність у фінансово-економічній сфері, проводити оперативно-розшукові заходи та забезпечувати

захист стратегічних галузей економіки від внутрішніх і зовнішніх загроз. Її діяльність спрямована на зміцнення економічної безпеки як складової національної безпеки [Про Службу безпеки України, 2025].

Бюро економічної безпеки України є спеціалізованим органом, створеним у 2021 році з метою забезпечення економічної безпеки держави. Основні завдання Бюро економічної безпеки України полягають у запобіганні, виявленні, розслідуванні та розкритті правопорушень у сфері економіки, зокрема ухиленні від сплати податків, відмиванні коштів та інших злочинах, що загрожують фінансовій стабільності держави. Відповідно до Закону України «Про Бюро економічної безпеки України», орган уповноважений здійснювати аналітичну діяльність, застосовувати сучасні методи збору та обробки даних і співпрацювати з державними органами та міжнародними структурами для протидії економічним загрозам. Його діяльність спрямована на забезпечення прозорості економічних процесів і захист державних фінансових ресурсів [Про Бюро економічної безпеки України, 2024].

Міністерство внутрішніх справ України виконує важливу роль у забезпеченні економічної безпеки через контроль і координацію роботи підпорядкованих правоохоронних органів, зокрема Національної поліції України. Основними завданнями МВС у цьому контексті є виявлення економічних злочинів, таких як шахрайство, корупція, незаконний обіг коштів та ресурсів, а також протидія їхнім проявам. Згідно з Положенням про Міністерство внутрішніх справ України, орган уповноважений забезпечувати громадську безпеку, проводити розслідування правопорушень у фінансово-економічній сфері та здійснювати заходи із запобігання та протидії злочинності. МВС також сприяє зміцненню законності та правопорядку, що є основою для економічної стабільності та захисту державних інтересів [Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України, 2023].

Державна податкова служба України є центральним органом виконавчої влади, відповідальним за адміністрування податків і зборів, що становить основу фінансової безпеки держави. Основними завданнями ДПС є контроль за дотриманням податкового законодавства, забезпечення повного і своєчасного надходження податкових платежів до бюджету, виявлення схем ухилення від оподаткування та мінімізація ризиків у сфері податкових відносин. Орган уповноважений здійснювати моніторинг податкових операцій, проводити аналітичну діяльність щодо ризиків у податковій сфері та застосовувати заходи для протидії порушенням податкового законодавства. Діяльність ДПС є ключовим елементом у забезпеченні стабільності державних фінансів та економічної безпеки [Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України, 2024].

Державна митна служба України відіграє важливу роль у забезпеченні економічної безпеки через здійснення митного контролю, справляння митних платежів і протидію незаконному переміщенню товарів через державний кордон. Основними завданнями ДМС є контроль за дотриманням митного законодавства, забезпечення надходжень до бюджету від митних зборів, виявлення контрабандних схем та запобігання економічним злочинам у зовнішньоекономічній діяльності. ДМС уповноважена здійснювати перевірку законності переміщення товарів, проводити аналіз митних ризиків та реалізовувати заходи для захисту економічних інтересів держави. Її діяльність спрямована на створення прозорих умов зовнішньоекономічної діяльності та підтримку фінансової стабільності країни [Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України, 2024].

Державна служба фінансового моніторингу України є центральним органом виконавчої влади, відповідальним за виявлення та запобігання відмиванню коштів, отриманих злочинним шляхом, а також протидію фінансуванню тероризму. Основними завданнями Держфінмоніторингу є аналіз фінансових операцій, виявлення підозрілих транзакцій, взаємодія з правоохоронними органами, а також координація дій суб'єктів первинного

фінансового моніторингу. Згідно з Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», служба має повноваження збирати, аналізувати і передавати дані про підозрілі фінансові операції до компетентних органів. Діяльність Держфінмоніторингу спрямована на забезпечення фінансової прозорості, захист економічної безпеки та підтримання довіри до фінансової системи держави [Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, 2025].

Державна аудиторська служба України виконує функції державного фінансового контролю, забезпечуючи прозорість та ефективність управління бюджетними коштами. Основними завданнями служби є проведення аудитів, перевірка дотримання законодавства у сфері фінансових операцій, оцінка результативності використання бюджетних ресурсів та державного майна. Відповідно до Положення, служба уповноважена здійснювати заходи з виявлення фінансових порушень, аналізувати їх причини та надавати рекомендації для усунення недоліків. Її діяльність сприяє зміцненню фінансової стабільності, підвищенню ефективності державного управління та забезпеченню економічної безпеки [Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України, 2024].

Антимонопольний комітет України є центральним органом виконавчої влади, який забезпечує захист економічної конкуренції, що є важливим чинником економічної безпеки. Основними завданнями АМКУ є запобігання монополізації ринків, виявлення та припинення антиконкурентних дій, а також контроль за дотриманням законодавства у сфері економічної конкуренції. Комітет уповноважений проводити розслідування порушень конкурентного законодавства, накладати санкції на порушників і розробляти рекомендації для вдосконалення ринкових відносин. Діяльність АМКУ спрямована на створення прозорих і рівних умов для всіх учасників ринку, що сприяє стабільності економічної системи та захисту національних інтересів [Про Антимонопольний комітет України, 2024].

Національне антикорупційне бюро України є спеціалізованим правоохоронним органом, що займається розслідуванням корупційних злочинів, особливо на вищих рівнях влади, які суттєво впливають на економічну безпеку держави. Основними завданнями НАБУ є виявлення та розслідування корупційних правопорушень, забезпечення прозорості у використанні державних ресурсів, а також попередження корупційних схем у державному управлінні. Відповідно до Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України», орган уповноважений проводити слідчі дії, виявляти незаконне збагачення, аналізувати корупційні ризики та взаємодіяти з іншими правоохоронними органами для ефективного протидії корупції. Діяльність НАБУ сприяє зменшенню впливу корупції на економічну систему, зміцненню довіри до державних інституцій і забезпеченню економічної стабільності [Про Національне антикорупційне бюро України, 2023].

Офіс Генерального прокурора України відіграє стратегічну роль у забезпеченні дотримання законності та боротьбі з економічною злочинністю. Завдяки діяльності цього органу здійснюється нагляд за законністю дій усіх державних органів, проводяться розслідування у сфері економічних злочинів та забезпечується захист державних інтересів. Генеральний прокурор сприяє створенню безпечного та прозорого економічного середовища, що має важливе значення для збереження стабільності в країні [Про прокуратуру, 2024].

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку має ключове значення у регулюванні та нагляді за ринком цінних паперів, забезпечуючи його прозорість та стабільність. Цей орган контролює діяльність фондових бірж, інвестиційних фондів та інших учасників ринку, сприяє захисту прав інвесторів, що є фундаментальним для залучення інвестицій та підтримки економічної безпеки національної економіки [Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, 2020].

Здійснений комплексний аналіз засвідчує, що держава є стратегічним суб'єктом у системі економічних відносин, наділеним ключовою роллю у здійсненні довгострокового планування, прогнозуванні потенційних ризиків та координації дій усіх зацікавлених сторін для забезпечення цілісності та ефективності функціонування національної економіки. У цьому контексті розвиток інститутів економічної безпеки набуває визначального значення як невід'ємний елемент загальноекономічної політики, спрямованої на протидію деструктивним факторам і мінімізацію впливу загроз, що виникають у фінансово-економічній сфері в умовах посилення глобалізаційних процесів та геополітичної нестабільності.

Відповідно, усвідомлення сутності та класифікації інституційних умов, а також глибоке розуміння їхнього системного впливу на економічну динаміку є теоретичною та практичною основою для формування науково обґрунтованих підходів до розробки ефективної економічної політики. Така політика повинна бути орієнтована не лише на оперативне реагування на поточні виклики, але й на забезпечення макроекономічної стабільності, підвищення інвестиційної привабливості держави, зміцнення конкурентоспроможності, досягнення довгострокових цілей сталого соціально-економічного розвитку в умовах трансформаційних змін міжнародного економічного середовища.

В умовах глобалізаційних трансформацій та посилення внутрішніх і зовнішніх викликів, взаємозв'язок між інституційною спроможністю держави та її здатністю протидіяти економічним загрозам є надзвичайно актуальним, оскільки саме від ефективності державних інститутів залежить забезпечення макроекономічної стабільності, управління ризиками та протидія таким загрозам, як корупція, тіньова економіка й фінансові кризи. Здатність держави формувати дієві механізми контролю, забезпечувати правову визначеність і баланс між регулятивною жорсткістю та гнучкістю політики визначає її спроможність протидіяти як внутрішнім, так і зовнішнім викликам, що впливає на стійкість економіки та її адаптивність до змін глобального середовища.

Висновки. Інституційні умови мають вирішальне значення у забезпеченні економічної безпеки держави, оскільки вони створюють основу для регуляції та стабільного функціонування економічних процесів, а також є засобом протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам. Економічна стабільність напряму залежить від спроможності інституційної структури держави ефективно управляти ризиками, які супроводжують фінансові кризи, корупційні дії та зовнішньоекономічні виклики, та забезпечувати правову визначеність, прозорість управлінських процесів і високий рівень довіри серед економічних агентів. Належне функціонування інститутів економічної безпеки виконує ключову роль у створенні умов для сталого розвитку та підвищення інвестиційної привабливості країни.

Аналіз діючих інститутів економічної безпеки в Україні показав, що їхня ефективність варіюється через низку внутрішніх і зовнішніх факторів, серед яких значне місце займають інституційні дисбаланси та недостатній рівень координації між органами державної влади. Значний вплив на стабільність інституційного середовища також має політична кон'юнктура. Крім того, в країні існує велика кількість відповідальних інституцій, проте належний громадський контроль над їх діяльністю часто відсутній, що може призводити до зловживань і неефективності. Це вказує на необхідність зміцнення функціональної спроможності ключових інститутів, підвищення їх незалежності та удосконалення правового механізму контролю за виконанням економічної політики. Результати дослідження можуть бути використані при розробці державних стратегій і програм економічної безпеки, проєктуванні нових міжвідомчих механізмів координації, а також при оцінюванні інституційної спроможності державних органів. Це може слугувати основою для підвищення ефективності регуляторної політики, залучення інвестицій, зменшення інституційних ризиків та забезпечення стійкого економічного та суспільно-політичного розвитку.

Таким чином, подальше вдосконалення інституційних умов захисту економічних процесів потребує значних зусиль у напрямку зміцнення інституційної незалежності,

ефективної координації між різними органами державної влади, підвищення прозорості ухвалення рішень, усунення корупційних практик. Пріоритетним напрямком має стати розбудова інституційної спроможності, яка забезпечуватиме стабільність економіки перед обличчям зовнішніх і внутрішніх деструктивних факторів, що є ключовою умовою для стабільного розвитку та успішної інтеграції держави в глобальні економічні процеси.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі практичної реалізації інституційних механізмів економічної безпеки, вивченні міжнародного досвіду щодо ефективного функціонування аналогічних інститутів, а також у розробці моделей підвищення інституційної спроможності держави з урахуванням національних особливостей і глобальних тенденцій у сфері економічної безпеки. Особливе значення має вивчення інституційного впливу на інвестиційну привабливість країни та розробка стратегічних підходів до підвищення стійкості економіки перед викликами сучасного світу.

Використані джерела:

1. Жукова, Л. М. (2018). Роль держави в економічному розвитку: Основні теоретичні підходи. Проблеми економіки, (1), 257–264.
2. Інституційні засади розвитку інвестиційної діяльності у промисловості України. Аналітична записка. (2014). Національний інститут стратегічних досліджень. https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/instituciyni-zasadi-rozvitku-investiciynoi-diyalnosti-u-promislovosti
3. Конституція України, № 254к/96-ВР (2020) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text
4. Павлов, В., & Борейко, В. (2009). Інституціональні перетворення та їх вплив на регулюючі функції держави. Регіональна економіка.
5. Питання Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, Постанова Кабінету Міністрів України № 459 (2023) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-п#Text
6. Про Антимонопольний комітет України, Закон України № 3659-XII (2024) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text
7. Про Бюро економічної безпеки України, Закон України № 1150-IX (2024) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text
8. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, Закон України № 361-IX (2025) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text
9. Про затвердження Положення про Державну аудиторську службу України, Постанова Кабінету Міністрів України № 43 (2024) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-п#Text
10. Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України, Постанова Кабінету Міністрів України № 878 (2023) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-п#Text
11. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України, Постанова Кабінету Міністрів України № 375 (2023) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-п#Text
12. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України, Постанова Кабінету Міністрів України № 227 (2024) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-п#Text
13. Про Кабінет Міністрів України, Постанова Верховної Ради України № 1093-VIII (2016) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1093-19#Text
14. Про комітети Верховної Ради України, Постанова Верховної Ради України № 345/96-ВР (1996) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/345/96-вр#Text
15. Про Національне антикорупційне бюро України, Закон України № 1698-VII (2023) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text
16. Про Національний банк України, Закон України № 679-XIV (2025) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text
17. Про Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, Указ Президента України № 1063/2011 (2020) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063/2011#Text
18. Про прокуратуру, Закон України № 1697-VII (2024) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text
19. Про Раду національної безпеки і оборони України, Закон України № 183/98-ВР (2023) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#Text
20. Про Службу безпеки України, Закон України № 2229-XII (2025) (Україна). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text

21. Штань, М. (2023). Інституційні детермінанти економічної політики держави. *Економіка та суспільство*, (57). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-90

22. Якубенко, В. (2004). *Базисні інститути у трансформаційній економіці. Монографія.* КНЕУ.

References:

1. Zhukova, L. M. (2018). Rol derzhavy v ekonomichnomu rozvytku: Osnovni teoretychni pidkhody. [The role of the state in economic development: Basic theoretical approaches]. Problemy ekonomiky, (1), 257–264.

2. Instytutsiini zasady rozvytku investytsiinoi diialnosti u promyslovosti Ukrainy. Analitychna zapyska. [Institutional framework for the development of investment activity in the industry of Ukraine. Analytical note] (2014). Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/instituciyni-zasadi-rozvitku-investiciynoi-diyalnosti-u-promislovosti

3. Konstytutsiia Ukrainy, [Constitution of Ukraine] № 254k/96-VR (2020) (Ukraina). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

4. Pavlov, V., & Boreiko, V. (2009). Instytutsionalni peretvorennia ta yikh vplyv na rehuliuiuchi funktsii derzhavy. [Institutional transformations and their impact on the regulatory functions of the state]. Rehionalna ekonomika.

5. Pytannia Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva, Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [Issues of the Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture, Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] № 459 (2023) (Ukraina). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-п#Text

6. Pro Antymonopolnyi komitet Ukrainy, [On the Antimonopoly Committee of Ukraine] Zakon Ukrainy № 3659-XII (2024) (Ukraina). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text

7. Pro Biuro ekonomichnoi bezpeky Ukrainy, [On the Bureau of Economic Security of Ukraine, Law of Ukraine] Zakon Ukrainy № 1150-IX (2024) (Ukraina). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text

8. Pro zapobihannia ta protydiiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia, [On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of the Proceeds of Crime, Terrorist Financing and Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction] Zakon Ukrainy № 361-IX (2025) (Ukraina). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text

9. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavnu audytorsku sluzhbu Ukrainy, [On Approval of the Regulation on the State Audit Service of Ukraine] Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 43 (2024) (Ukraina). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-п#Text

10. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy, [On Approval of the Regulation on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine] Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 878 (2023) (Ukraina). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-п#Text

11. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo finansiv Ukrainy, [On Approval of the Regulation on the Ministry of Finance of Ukraine] Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 375 (2023) (Ukraina). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-п#Text

12. Pro zatverdzhennia polozhen pro Derzhavnu podatkovu sluzhbu Ukrainy ta Derzhavnu mytnu sluzhbu Ukrainy, [On Approval of the Regulations on the State Tax Service of Ukraine and the State Customs Service of Ukraine] Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 227 (2024) (Ukraina). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-п#Text

13. Pro Kabinet Ministriv Ukrainy, [On the Cabinet of Ministers of Ukraine] Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy № 1093-VIII (2016) (Ukraina). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1093-19#Text

14. Pro komitety Verkhovnoi Rady Ukrainy, [On the Committees of the Verkhovna Rada of Ukraine] Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy № 345/96-VR (1996) (Ukraina). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/345/96-вр#Text

15. Pro Natsionalne antykoruptsiine biuro Ukrainy, [On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine] Zakon Ukrainy № 1698-VII (2023) (Ukraina). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text

16. Pro Natsionalnyi bank Ukrainy, [On the National Bank of Ukraine] Zakon Ukrainy № 679-XIV (2025) (Ukraina). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text

17. Pro Natsionalnu komisiiu z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku, [On the National Securities and Stock Market Commission] Ukaz Prezydenta Ukrainy № 1063/2011 (2020) (Ukraina). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063/2011#Text

18. Pro prokuraturu, [On the Prosecutor's Office] Zakon Ukrainy № 1697-VII (2024) (Ukraina). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text

19. Pro Radu natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy, [On the National Security and Defense Council of Ukraine] Zakon Ukrainy № 183/98-VR (2023) (Ukraina). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#Text

20. Pro Sluzhbu bezpeky Ukrainy, [On the Security Service of Ukrain] Zakon Ukrainy № 2229-XII (2025) (Ukraina). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text

21. Shtan, M. (2023). Instytutsiini determinanty ekonomichnoi polityky derzhavy. [Institutional determinants of the state economic policy] Ekonomika ta suspilstvo, (57). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-90

22. Yakubenko, V. (2004). Bazysni instytuty u transformatsiinii ekonomitsi. [Basic institutions in a transformational economy] Monohrafiia. KNEU.

Vladyslav Pustovar,
doctoral student at the Educational and Research Institute of Law and Political Science,
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

Practice Of Forming Institutional Conditions For The Protection Of Economic Processes In Ukraine

The article examines the institutional conditions for the protection of economic processes with a focus on determining the role of the State in forming an effective institutional environment aimed at ensuring economic security. A comprehensive analysis of the theoretical foundations of institutional support of the economy is carried out, the essence and structure of institutional conditions are revealed, and their importance for sustainable socio-economic development of the state is characterized. Particular attention is paid to institutional mechanisms for counteracting internal and external economic threats, in particular in the context of globalization processes and growing financial and economic risks. The study analyzes the existing institutions of economic security of Ukraine, their structure, functions and efficiency. It is established that the key problems in the functioning of national institutions are insufficient coordination between government agencies, limited institutional capacity, low law enforcement efficiency and corruption risks. The role of state institutions in shaping the legal framework, maintaining macroeconomic stability and ensuring transparency of economic processes is emphasized. It is determined that the institutional capacity of the state is a critical factor in preventing economic threats and creating a sustainable investment climate.

The study also includes an analysis of the relationship between the institutional capacity of the state and its ability to counteract economic threats. It is found that effective institutions help minimize the impact of crises, ensure the stability of the financial and economic system, and increase the competitiveness of the national economy. Instead, the weakness of the institutional structure leads to legal uncertainty, increased vulnerability to external shocks and deterioration of economic stability. It is noted that ensuring the effective functioning of economic security institutions requires not only regulatory and legal reforms, but also strengthening the institutional culture and improving management mechanisms. The results of the study allow formulating reasonable conclusions on ways to improve the institutional capacity of the State and the efficiency of economic security institutions in Ukraine. The proposed theoretical and practical analysis can serve as a basis for further research and development of recommendations for government agencies to improve institutional mechanisms for ensuring economic stability and protecting the national economy from internal and external threats.

Keywords: *economic policy, institutional condition, economic security, institutional capacity, state regulation, economic stability.*

https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series22.2025.37.03
УДК 32:351.86

Тетяна Ткаченко,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри філософії, соціології та політології,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-9593-9987; e-mail: t.v.tkachenko@knute.edu.ua

МОДЕЛІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД

Стаття присвячена аналізу моделей функціонування політичної опозиції в умовах воєнного стану на основі зарубіжного та українського досвіду. Актуальність теми зумовлена необхідністю збереження демократичних інститутів у кризовий період, зокрема під час збройного конфлікту, коли питання національної безпеки часто домінують над демократичними процедурами. У таких умовах виникає колізія між потребою в єдності та забезпеченням політичного плюралізму. Метою дослідження є виявлення основних моделей взаємодії опозиції та влади у період воєнного стану, визначення їх характеристик і потенціалу для підтримання демократичного контролю в умовах і після завершення війни. Методологічну основу статті становить порівняльний аналіз історичних і сучасних прикладів функціонування опозиції у таких країнах, як Велика Британія, Ізраїль, Фінляндія, Російська Федерація, Туреччина, Єгипет, а також оцінка трансформацій української політичної системи після початку російського повномасштабного вторгнення в Україну в 2022 році. У статті виділено три основні моделі функціонування опозиції в умовах війни: уряди національної єдності з залученням опозиційних сил до виконавчої влади; авторитарна модель із обмеженням чи